
Méhek, méz és mézes bor a római jogi forrásokban

Sáry Pál*

Az uratlan méheken a római jog szerint okkupációval lehetett tulajdont szerezni, ami azok kasokba zárásával valósult meg. A méhek feletti tulajdonjog mindaddig fennmaradt, amíg azok nem vesztették el visszatérési hajlamukat. A kasok és a méhek a telek felszereléséhez tartoztak. A telek feletti haszonélvezeti jog a méhekre is kiterjedt. Hagyományrendelés esetén a méz élelemnek, a mézes bor édességnek minősült. A mézes bor készítését bizonyos esetekben dologegyesülésnek, más esetekben feldolgozásnak tekintették. Diocletianus meghatározta a különböző fajtájú mézek maximális piaci árát.

Kulcsszavak: római jog, állatok, foglalás, visszatérési hajlam, felszerelés, hagyomány, dologegyesülés, feldolgozás.

Bees, Honey, and Honey Wine in the Roman Legal Sources

Under Roman law, property could be acquired on bees belonging to no one by occupation, which was realized by enclosing them in hives. Ownership of the bees was maintained until they lost their habit of returning. Hives and bees belonged to the plant of the land. The usufruct of a land was also extended to bees. In the case of bequeathing, honey was classified as food and honey wine as a sweet. The making of honey wine was considered in some cases a combination, in other cases a specification. Diocletian fixed maximum market prices of the different types of honey.

Keywords: Roman law, animals, occupation, habit of returning, plant, legacy, combination, specification.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.2.2027>

Az idősebb Plinius az állatokat három csoportba sorolta: úgy vélte, hogy a szelíd (*mansuetus*) – vagy más szóval békés (*placidus*) – és a vad (*ferus*) természetű állatokon kívül vannak olyanok is, melyek egy harmadik, köztes kategóriába tartoznak. Az ókor zoológiával is foglalkozó nagy polihisztora (aki a Vezúv nevezetes, Kr. u. 79-ben történő kitörésekor vesztette életét) többek között (a fecskék és a delfinek mellett) a méheket (*apes*) tekintette olyan állatoknak, melyek nem békések, de nem is vadak (*nec placida nec fera*).¹

* Intézetigazgató egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jогtörténeti és Jogelméleti Intézet.

¹ Plin. *Nat. hist.* 8,82,220; 11,4,12.

A római jogtudósok ezzel szemben igyekeztek minden állatot besorolni a vad és a nem vad természetű állatok két csoportjának valamelyikébe. Gaius szerint például a pávák és a galambok természete vad, míg a tyúkok és a ludak természete nem vad.² A jogtudós egyértelmű tényként közli, hogy a méhek természete vad (*apium* [...] *natura fera est*).³

Ebből következőleg a jogtudósok a természetes szabadságukban élő méheket – a vadakhoz, a madarakhoz és a halakhoz hasonlóan – olyan uratlan dolgoknak tekintették, melyeken okkupációval tulajdont lehet szerezni. A római mezőgazdasági szakírók, így elsősorban a Kr. u. 1. században élt Columella és a 4. században élt Palladius műveiben részletesen olvashatunk a vadméhek befogásának technikájáról (lakóhelyeik felkutatásáról, kasokba terelésük és szállításuk módjáról).⁴

Az uratlan méheken való birtok- és tulajdonszerzés a kasba (*alveus*) zárással valósult meg egyértelműen. Az a tény, hogy a méhek megtelepedtek valaki telkén, önmagában még nem eredményezett tulajdonszerzést. Gaius ezzel kapcsolatban a következőket írja: „A méhek természete is vad: azok tehát, melyek megtelepedtek a fánkon, mielőtt kasba zárnánk őket, éppoly kevésbé tekinthetők a mieinknek, mint azok a madarak, melyek a fánkon fészkelnek. Ezért, ha más zárja be őket, az lesz a tulajdonosuk. A lépeket is, ha készítettek ilyeneket, bárki birtokba veheti anélkül, hogy lopást követne el: ehhez azonban hozzátesszük, hogy annak, aki más telkére kíván behatolni, a tulajdonos, ha ezt előre látja, joggal tilthatja meg a belépést.”⁵

Ebből láthatjuk, hogy bárki beléphetett más telkére az uratlan méhek befogása és a szintén uratlan lépek (*fav*) megszerzése céljából, ha a belépést a telek tulajdonosa kifejezetten nem tiltotta meg. Ha a telek tulajdonosa a telkén lévő méheket kasba zárta, a méhekkel együtt a lépeken is tulajdont szerzett. Az ilyen tulajdonszerzés után más e dolgokat – a tulajdonos engedélye nélkül – jogszerűen már nem vehette birtokba. Ha erre mégis sor került, az már lopásnak minősült.

Ha az az állat, melyen foglalással szereztek tulajdont, visszanyerte természetes szabadságát, azzal újra uratlanná, s így újra okkupálhatóvá vált. Gaius erről a következőket írja: „Ha tehát egy vadállatot, vagy egy madarat, vagy egy halat megfogtunk, [...] az mindaddig a miénknek minősül, amíg azt őrizetünkben tartjuk. Amikor azonban őrizetünkéből megszökik, és természetes szabadságát visszanyeri, újból az elfogóé lesz, mivel megszűnt a miénk lenni. Akkor tekinthető úgy, hogy a természetes szabadságát visszanyerte, amikor már vagy eltűnt a szemünk elől, vagy még ugyan a látókörünkben van, de már nehézkes az üldözése.”⁶

² Gai. D. 41,1,5,5-6 = Inst. 2,1,15–16. A latin nyelvű szövegek közlésétől a terjedelmi korlátok miatt eltekintünk.

³ Gai. D. 41,1,5,2 = Inst. 2,1,14. Vö. Bruce W. Frier: *Bees and Lawyers*, *The Classical Journal*, 78 (1982–1983) 2., 108. o.

⁴ Colum. *De re rust.* 9,8,7–14; Pallad. *De re rust.* 5,7,1–6. Vö. Hoffmann Zsuzsanna: Columella a méhészetéről, *Agrártörténeti Szemle*, 49 (2008) 1–4., 6. o.; Uő.: *Mezőgazdasági és agrárviszonyok az ókori Rómában*, Szeged, JATEPress, 2014, 125–126. o.

⁵ Gai. D. 41,1,5,2–3 = Inst. 2,1,14 (S. P. ford.). Paulus szintén azt írja, hogy ha a vadméhek lépet készítenek a telken lévő fán és valaki elviszi a méheket vagy a lépet, nem indíthat sz ellene lopási keresetet, mert azok nem voltak a tied (Paul. D. 47,2,26 pr.).

⁶ Gai. 2,67 (Brósz Róbert ford.). Vö. Gai. D. 41,1,3,2; 41,1,5 pr.; Inst. 2,1,12.

A nem vad természetű állatoknál ezzel szemben az volt a szabály, hogy azok nem válnak uratlanná, ha megszöknek tulajdonosuk őrizetéből. Gaius erre a libák és a tyúkok elrepülését hozza fel példának; a jogtudós szerint e szárnyasaink akkor is a tulajdonunkban maradnak, ha valamitől megrémülve olyan messzire repültek, hogy nem tudjuk, hol vannak.⁷

Abból, hogy a jogászok a méheket a vad természetű állatok közé sorolták, az következett, hogy a tulajdonosuk telkéről elrepülő méhek uratlanokká válnak. Ezt a nézetet képviselte többek között Proculus, aki szerint abban az esetben, ha a méheim átrepülnek a tiedhez, s te megégeted azokat, nem indíthatok *actio legis Aquiliae*-t, mivel a méhek már nem voltak az én tulajdonomban. Celsus elutasította ezt az álláspontot, hangsúlyozva, hogy a méhek vissza szoktak térni. Proculus arra hivatkozott, hogy a méhek nem szelídek, Celsus viszont azzal érvelt tovább, hogy a méhek nem különböznek a galamboktól, melyek elrepülnek, de aztán visszatérnek. A két jogtudós érveit Ulpianus foglalta össze *edictum*-kommentárjában, melynek e részlete bekerült a *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum* című posztklasszikus gyűjteménybe.⁸

Később Celsus álláspontja erősödött meg, s a jogtudomány – az állatok szokásos mozgásának eseteit vizsgálva, s a különböző esetek jogkövetkezményeit elemezve – a vad természetű állatok csoportján belül kialakított egy speciális alkategóriát, melybe azokat az állatokat sorolták, melyek távozásuk után – vadságuk ellenére – vissza szoktak jönni. Celsus fentebbi érveléséből arra következtethetünk, hogy először a galambokat sorolták e kategóriába, majd analógiát alkalmazva bővítették e kört.

Gaius Institutióiban, s e tankönyv későbbi (*Res cottidianae* című) átdolgozásának fragmentumaiban is találkozhatunk e problémával. Az utóbbi mű egyik részletét érdemes szó szerint idéznünk: „A páváknak és a galamboknak vad természete van, és nem változtat a dolgon, hogy szokás szerint elrepülni és visszarepülni szoktak: hiszen a méhek is ugyanezt teszik, melyek természete kétségtelenül vad: sőt vannak némelyeknek annyira megszelídített szarvasai is, hogy eljárnak az erdőkbe és visszajönnek, holott ezeknek a vad természetét senki nem tagadja. Azoknál az állatoknál ugyanis, amelyeknek az a szokásuk, hogy el szoktak menni és vissza szoktak térni, az a szabály nyert elfogadást, hogy mindaddig a mieinknek kell tekinteni őket, míg visszatérő hajlamuk megvan, mert ha a visszatérő hajlamukat elveszítik, megszűnnek a mieink lenni, és az elfogóiké lesznek. Visszatérő hajlamukat pedig akkor kell megszüntetnek tekintenünk, ha visszatérő szokásukkal felhagynak.”⁹

Egy helyen – Pomponiusra hivatkozva – Ulpianus is hasonló szabályokról tesz említést: „Pomponius azt is mondja, hogy az örököstársi jogviszony megszüntetésére irányuló per azokra a galambokra is kiterjed, melyeket el szoktak engedni a galambdúcból, mivel mindaddig a mieink, amíg megtartják a hozzánk való

⁷ Gai. D. 41,1,5,6. Vö. Inst. 2,1,16.

⁸ Coll. 12,7,10. Ulpianus e sorai erősen lerövidítve kerültek be a Digestába, a *lex Aquilia* alkalmazásával kapcsolatos fragmentumok közé. Az interpoláció révén csak annyi maradt meg az eredeti szövegből, hogy ha a méheim átrepülnek a tiedhez, és te megégeted azokat, Celsus szerint helye van az *actio legis Aquiliae* megindításának (Ulp. D. 9,2,27,12).

⁹ Gai. D. 41,1,5,5 (S. P. ford., Mészöly Gedeon ford. alapján). Vö. Gai. 2,68; Inst. 2,1,15–16.

visszatérési szokásukat; ezért, ha befogják őket, lopási keresetet indíthatunk. Ugyanez mondható el a méhekről, melyek a vagyonunk részének tekintendők.”¹⁰

Azok a méhek tehát, melyek (nektár és virágpórgyűjtése közben) elszállnak és visszaszállnak, a klasszikus jogtudósok többsége által elfogadott regula szerint nem válnak uratlanná, amíg a visszatérésre irányuló szándékukat (vágyukat, hajlamukat, szokásukat: *animus* vagy *consuetudo revertendi*) megőrzik. Sőt, a jogászok úgy foglaltak állást, hogy a visszatérési szokásukat őrző méhek birtokát sem veszítjük el, ha azok egy időre elrepülnek tőlünk. Paulus helyeselte azt a nézetet, amely szerint továbbra is birtokoljuk azokat a galambokat, melyek kirepültek épületeinkből, mint ahogy a méheket is, melyek kiszálltak a kasainkból, amíg megvan a visszatérési szokásuk.¹¹

A méhek azonban nemcsak azért szoktak el-elrepülni, hogy nektárt és virágpórgyűjtsenek. Rajzáskor felkerekednek és új lakóhelyre költöznek, a visszatérés szándéka nélkül. A lakóhelyét ily módon elhagyó méhraj (*examen apum*) a római jogtudósok szerint egyértelműen uratlanná, s ebből következően újból okkupálhatóvá válik. Így ír erről Gaius: „A raj, mely kasunkból kirepült, a miénknek tekintendő mindaddig, amíg szemünkkel követni tudjuk és nem nehéz az üldözése: egyébként a befogóé lesz.”¹²

A kirajzás tehát a méhek feletti tulajdonjog megszűnésével és így komoly vagyoni veszteséggel járhatott. A római mezőgazdasági szakmunkák ezért fontos tanácsokat adtak arra nézve, hogyan lehet a méhállomány elvesztését elkerülni. E művekből megtudhatjuk, hogy a kirajzás előtti nyári napokban a méhek szőlőfürt alakban összetömörülnek, szokatlanul nyugtalanok és erősebben zümmögnek. Az útnak induló szökevényeket – füstöléssel és zajkeltéssel – illatos füvekkel és mézzel megkent üres kasokba kell terelni. A kirajzás megakadályozható, ha a királynő (mely méhet az ókori szerzők hímnek gondoltak, s ezért következetesen királynak neveztek) szárnyait kitépjük, mivel nélküle a raj nem távozik.¹³

A vagyoni veszteség úgy is előállhatott, ha a méheket más elűzte vagy elpusztította, ami dologrongálásnak (*damnum iniuria datum*) minősült. Fentebb már szó esett arról, hogy a méhek tulajdonosa *actio legis Aquiliae*-t indíthatott az ellen, aki a méheket megégette. A méheket azonban füstöléssel is meg lehetett ölni. Ilyen esetben a sértett fél – a közvetlen ölési magatartás hiányára tekintettel, a *lex Aquilia* eredeti alkalmazási körét analógia útján tágítva – *in factum actio legis Aquiliae*-t indíthatott az elkövető ellen. Ulpianus erről a következőket írja: „Ha valaki füstöt csinálva más méheket elűzi vagy el is pusztítja, úgy tűnik, inkább a halál okát idézi elő, mintsem hogy öl, és ezért *in factum actio* útján vonható felelősségre.”¹⁴ Amint láthatjuk, a *praetor* által kifejlesztett *in factum* kereset megindítására nemcsak a méhek füst általi elpusztításakor volt lehetőség, hanem a méhek füstöléssel való elűzésekor is, amikor a méhek nem pusztultak el, vagyis amikor tényleges

¹⁰ Ulp. D. 10,2,8,1 (S. P. ford.).

¹¹ Paul. D. 41,2,3,16.

¹² Gai. D. 41,1,5,4. Vö. Inst. 2,1,14.

¹³ Varr. *De re rust.* 3,16,29–31; Colum. *De re rust.* 9,9–12; Pall. *De re rust.* 7,7. Vö. Hoffmann: Columella, 7. o.; Uő.: *Mezőgazdasági és agrárviszonyok*, 126. o.

¹⁴ Ulp. D. 9,2,49 pr. (S. P. ford.). Vö. Sárly Pál: A környezet jogi védelme az ókori Rómában, *Iustum Aequum Salutare*, 17 (2021) 1., 132. o.

rongálódás nem történt.¹⁵

A méz (*mel*) volt az ókorban a legfontosabb édesítőszer, de emellett tartósítószerként, gyógyszerként, kozmetikumként és a vallási áldozatok kellékeként is használták.¹⁶ A méhészet fő mellékterméke a viasz volt, amit az írótablák bevonására, a papírt helyettesítő viaszlapok, gyertyák, fáklyák készítésére, edények és a hajók deszkáinak vízmentesítésére, továbbá a vízvezetékek építésekor egyaránt felhasználtak, s amelyből kenőcsöket, tapaszokat, szobrokat is készítettek. A méhészet ebből fakadóan igen jól jövedelmezett. Varro mezőgazdasági munkájában olvashatjuk, hogy a Hispaniában katonáskodó Veianus fivérek azért örvendhettek jó módnak, mert az apjuktól örökölt kis villa-gazdaságukat méhészetté alakították át, mely évi 10 ezer *sestertius* jövedelmet mindig biztosított számukra.¹⁷

A telek feletti haszonélvezeti jog az ott élő méhekre is kiterjedt. Ulpianus azt írja, hogy ha egy telek haszonélvezeti jogát hagyták valakire hagyományként, mindazt a telek gyümölcsének kell tekinteni, ami a telken létrejön, és amit be lehet szedni; ha méhek vannak a telken, a hagyományos haszonélvezeti joga azokra is kiterjed.¹⁸ A mézen tehát ilyen esetben a telek haszonélvezője beszedéssel tulajdont szerzett.¹⁹

A mezőgazdasági telkekről gyakran azok felszerelésével együtt rendelkeztek. Sokszor nem volt egyértelmű, hogy mi az, ami a telek felszereléséhez (*instrumentum fundi*) tartozik, s mi az, ami nem. Ulpianus úgy vélekedett, hogy ha mézből (*ex melle*) is származik jövedelem (*reditus*), akkor a kasok és a méhek (*alvei apesque*) is a telek felszereléséhez tartoznak.²⁰

Szintén Ulpianus írja egy másik helyen, hogy ha madarászásból (*ab aucupio*) származik jövedelem, a madarászok (ti. az ezzel foglalkozó rabszolgák), a hálók és az e tevékenységhez szükséges egyéb eszközök is a telek felszereléséhez tartoznak; Sabinus és Cassius is úgy foglalt állást, hogy a madarak a felszereléshez tartoznak a méhek példájára (*exemplo apium*).²¹

Azt, hogy a méz a legalapvetőbb élelmiszerek közé tartozott, több Digesta-fragmentum is jól tükrözi. Iavolenus említi egy helyen, hogyan kívánt egy végrendelező férj a felesége későbbi megélhetéséről gondoskodni: e megoldás minden bizonnyal gyakori lehetett. A férfi (kötelmi hagyomány formájában) arra kötelezte örökösét, hogy az adjon bort, olajat, gabonát, ecetet, mézet és sózott halat a felesége számára. Mivel a végrendeletben a szolgáltatandó élelmiszerek mennyisége nem volt meghatározva, az örökhagyó halála után ebből jogvita fakadt. Iavolenustól megtudhatjuk, hogy Trebatius szerint az örökös szabadon dönthetett

¹⁵ Maga a méhészeti tevékenység is szükségszerűen együtt jár füstöléssel: a méheket füsttel terelik kasokba, a méz kivételekor a méheket füsttel távolítják el, s a kasokat időnként a méhek egészsége, a beteg méhek gyógyítása érdekében is meg kell füstölni. Vö. Colum. *De re rust.* 9,8,10; 9,13,8; 9,14,7; 9,15,5.

¹⁶ Vö. Mauriz Schuster: *Mel, Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XV.1 (1931), 374–382. col.; Hoffmann: *Columella*, 11. o.; Uő.: *Mezőgazdasági és agrárviszonyok*, 131–132. o.

¹⁷ Varr. *De re rust.* 3,16,10–11.

¹⁸ Ulp. D. 7,1,9 pr.–1.

¹⁹ Columella és Palladius részletesen leírja, hogy mikor és hogyan kell a mézet a kasokból kivenni (Colum. *De re rust.* 9,15,4–13; Pall. *De re rust.* 7,7,1–2). Vö. Schuster: i.m. 371–372. col.; Hoffmann: *Columella*, 9–10. o.; Uő.: *Mezőgazdasági és agrárviszonyok*, 129–130. o.

²⁰ Ulp. D. 33,7,10.

²¹ Ulp. D. 33,7,12,13.

arról, mennyit szolgáltat a hagyományos részére; a jogtudósok többsége viszont (így Ofilius, Cascellius, Tubero és Labeo is) úgy vélte, hogy az örökös a hagyatékhoz tartozó, felsorolt élelmiszerekből az összes mennyiséget köteles a hagyományosnak átadni.²²

Egy másik Digesta-fragmentum szerint az is vita tárgyát képezte, hogy ha a végrendelet alapján hagyományként élelmet, élelemkészletet (*penus*) kellett szolgáltatni, abba mi tartozott bele. Quintus Mucius szerint ilyenkor mindaz megillette a hagyományost, amit enni és inni szoktak. Aristo ehhez hozzátette, hogy azok a dolgok is a *penus* körébe tartoznak, melyek az ételekhez szükségesek, mint például az olaj, a halmártás és a méz. Trebatius úgy vélekedett, hogy a méz mindenképpen része az említett hagyománynak, mert azt meg szokás enni. Az e nézeteket közlő Ulpianus szerint a méz abban az esetben is a hagyományhoz tartozik, ha ételeket, ehető (közvetlenül elfogyasztható) dolgokat (*esculenta*) hagytak valakire.²³

A rómaiak közkedvelt itala volt a *mulsum*, vagyis a mézes bor (*vinum mulsum*).²⁴ Az idősebb Plinius szerint Arisztaiosz (az állattenyésztés és a méhészet istene) volt az első, aki mézet kevert a borba (*mel miscuisse vino*).²⁵ A *mulsumot* főként a déltájban fogyasztott villásreggelihez (*prandium*), illetve a délutáni főétkezés (*coena*) első részében (*gustus*), az étvágygerjesztő előételekhez itták.²⁶ A *mulsum* jótékony hatása köztudott volt. Szintén a polihisztor Plinius írja, hogy amikor Augustus megkérdezte a századik életévét már betöltött Romilius Polliótól, hogyan tudta megőrizni testi és lelki erejét, ezt a választ kapta: „belül mézes borral, kívül olajjal” (*intus mulso, foris oleo*).²⁷

A mézes bor készítése több Digesta-fragmentumban is szerepel. Ulpianus azt írja, hogy ha bort (*vinum*) hagytak valakire, abba mindaz beletartozik, ami szőlőből lett és bor maradt, ha azonban *mulsumot* készítettek, az nem tartozik a bor fogalmi körébe, kivéve, ha a végrendelkező *pater familias* azt is beleértette.²⁸

Az is előfordult, hogy az örökhagyó édességeket (*dulcia*) hagytak valakire. Proculus szerint a hagyomány ilyenkor – egyéb megjelölés hiányában – a következőkre terjed ki: mézes bor, aszú, must és hasonló italok, továbbá szőlő, füge, datolya, aszalt füge.²⁹ Érdekes, hogy a felsorolás a *mulsummal* kezdődik, de a mézet önmagában nem tartalmazza.

A mézes bor készítése bizonyos esetekben tulajdonjogi kérdéseket vetett fel. Gaius az Institutióiban, a tulajdonszerzés kérdéseit taglalva a következőket írja: „ha

²² Iav. D. 33,6,7 pr.

²³ Ulp. D. 33,9,3 pr.–3.

²⁴ A *mulsumot* gyakran mézbornak fordítják, ami azonban más, mint az egyszerű mézes bor. A mézbor mézből erjesztett bor, míg a mézes bor mézzel ízesített bor.

²⁵ Plin. *Nat. hist.* 14,6,53.

²⁶ Megemlíthető itt az elvétel (*aberratio ictus*) egyik klasszikus példája. Cícero védőbeszéde szerint A. Cluentius Habitust többek között azzal vádolták, hogy az ő utasítására kevertek mérget az ifjú Oppianicus mézes borába, amikor annak menyegzőjékor a vendégsereg a villásreggelit fogyasztotta. A mérgezett *mulsumot* azonban Oppianicus Balbutius nevű barátja vette el, megitta azt, s azonnal meghalt tőle (Cic. *Pro Clu.* 60,166).

²⁷ Plin. *Nat. hist.* 22,53,114.

²⁸ Ulp. D. 33,6,9 pr. A végrendelkező akaratát kellett tehát elsősorban érvényre juttatni (*favor testamenti*).

²⁹ Proc. D. 33,6,16,1.

te [...] a boromból és a mézemből mézes bort készítettél [...], felmerül a kérdés, hogy vajon a tiéd-e az, amit az enyémből hoztál létre, vagy az enyém. Egyesek úgy vélik, hogy az anyagot és az állagot kell figyelembe venni, azaz, akié az anyag, úgy tűnik, azé a dolog is, ami belőle készül. Főleg Sabinusnak és Cassiusnak volt ez a véleménye. Mások viszont úgy tartják, hogy azé a dolog, aki azt csinálta. Ezt a nézőpontot képviselték az ellentétes iskola képviselői. Azonban azt is, akié az anyag volt és az állag, megilleti a tolvaj elleni kereset. Nem kevésbé megilleti őt ellene [a tolvaj ellen] a *condictio*, mivel megszűnvné a dolog, bár azt már vindikálni nem lehet, mégis a tolvajoktól és bármilyen más birtokostól *condictió*val lehet [megtérítést] követelni.³⁰

Az említett esetben az egyik fél a tulajdonosa mind a bornak, mind a méznek, mely anyagokból a másik fél (az alapanyagok tulajdonosának beleegyezése nélkül, a saját maga számára) mézes bort készít. A két jogi iskola tagjai ellentétes véleményt képviseltek azzal kapcsolatban, hogy kié ilyen esetben a *mulsum*. A szabiniánusok szerint azé a mézes bor, akié az alapanyagok voltak. A prokuliánusok ezzel szemben úgy vélték, hogy azé a *mulsum*, aki azt készítette, függetlenül az illető jó- vagy rosszhiszeműségétől; úgy gondolták, hogy még a tolvaj is tulajdont szerez, ha az általa lopott borból és mézből mézes bort készít! Erre utal az, hogy véleményük szerint a *mulsum* még a tolvajtól sem követelhető *rei vindicatio*-val (a *mulsum*ot előállító tolvaj ellen szerintük az *actio furti* mellett csak *condictio furtiva* indítható).³¹

Gaius tankönyvének posztklasszikus kori átdolgozásában is szerepel ugyanez az eset, azzal a különbséggel, hogy a (Sabinus és Cassius nevéhez fűződő) szabiniánus és a (Nerva és Proculus által képviselt) prokuliánus álláspont mellett itt már az ún. köztes nézettel (*media sententia*) is találkozhatunk, amely szerint a mézes bor esetében helyesebb (*verius*) a prokuliánusok véleményét követni, mivel a *mulsum* mézzé és borrá nem alakítható vissza.³²

Más volt a helyzet akkor, ha a bor és a méz különböző személyek tulajdonát képezte, akik szándékosan vegyítették össze anyagaikat azért, hogy mézes bort készítsenek. Mint Gaius írja, ha két tulajdonos szándékosan egyesíti a dolgait, közös tulajdon keletkezik, függetlenül attól, hogy ugyanolyan vagy különböző dolgokat egyesítenek: bort borral, ezüstöt ezüsttel, bort mézzel, vagy aranyat ezüsttel.³³ Ilyenkor tehát feldolgozás helyett egyenrangú dolgok egyesülésére került sor.

Ismét más volt a helyzet, ha a különböző személyek tulajdonában álló bort és mézet az egyik tulajdonos a másik beleegyezése nélkül keverte össze. Egyesek szerint ilyenkor is közös tulajdon keletkezett, Pomponius szerint azonban a *mulsum* ebben az esetben egyedül a készítőt illeti meg, mivel a vegyített anyagok elvesztik

³⁰ Gai. 2,79 (Brósz Róbert ford., apró módosítással).

³¹ Kérdéses, hogy a *mulsum*ot előállító tolvaj foglalás vagy feldolgozás révén szerez tulajdont. Én Plisecka véleményével ellentétben – amely szerint a római jogban sem az *accessio*, sem a *specificatio* nem volt önálló tulajdonszerzési mód [vö. Anna Plisecka: *Accessio and specificatio reconsidered*, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 74 (2006) 1–2., 60. o.] – az utóbbira hajlok. Gaius ezt az esetet – ahogy arra Deli rámutat [vö. Deli Gergely: *A specificatio tanáról Gaiusnál*, *Pro Futuro*, 3 (2013) 2., 11. o.] – világosan elválasztja az *occupatio* és az *accessio* eseteitől, s e tényállásokat a természetjog szerinti tulajdonszerzés különböző módjainak tekinti.

³² Gai. 41,1,7,7.

³³ Gai. D. 41,1,7,8.

eredeti jellegüket. Ulpianus Pomponius álláspontját osztotta.³⁴ E fragmentumból egyértelműen kitűnik, hogy a római jogtudósok különbséget tettek azok között a tényállások között, melyeket mi dologegyesülésnek, ill. feldolgozásnak nevezünk. Bár e műszavak nem szerepelnek a szövegben (mint tudjuk, a *specificatio* kifejezést a 12. században használták először), láthatjuk, a különböző anyagok vegyítésekor fontos szempontnak tekintették, hogy megmarad-e a vegyített anyagok eredeti jellege. Ha az nem maradt meg (vagyis, ha új dolog keletkezett), az más tulajdonjogi következményeket vont maga után. E forráshely sem utal arra, hogy az új dolog készítője tulajdonszerzésének a jóhiszeműség a feltételét képezné.

Iustinianus Institutióiban a bor és a méz összekeveredésének négy különböző esetével találkozhatunk.³⁵ Az itt megfogalmazott szabályok a következők: (1) ha valaki más borából és mézéből (az illető beleegyezése nélkül) mézes bort kever (saját maga részére), a *mulsum* – az ún. köztes álláspontot követve – a készítőé, mivel azt nem lehet borra és mézre visszabontani; (2) ha valaki a saját borából és más mézéből (az illető beleegyezése nélkül) mézes bort készít (saját maga részére), a készítőé a tulajdonjog, mivel nemcsak a munkáját adta bele, hanem részben az anyagot is; (3) ha valaki a saját borát összekeveri más mézével annak beleegyezésével, közös tulajdon keletkezik; (4) ha valakinek a bora összevegyül más mézével a tulajdonosok akarata nélkül, szintén közös tulajdon keletkezik.

Az első két esetet tehát a iustinianusi tankönyv feldolgozásként, a második két esetet pedig dologegyesülésként kezeli. A szövegben nincs szó arról, hogy az első két esetben a feldolgozó tulajdonszerzésének feltételét képezte volna a jóhiszeműség. Ez azonban nagyon valószínű, mert a Digesta kompilátorainak interpolációból arra következtethetünk, hogy a iustinianusi korban a feldolgozás útján való tulajdonszerzésnek már a feltételei közé tartozott a jóhiszeműség.³⁶

Végül érdemes megemlíteni, hogy az árucikkek árát szabályozó híres diocletianusi rendelet (*edictum Diocletiani de pretiis rerum venalium*) 1 itáliai *sextarius* (vagyis kb. fél liter) első osztályú méz (*mel optimum*) maximális árát 40, ugyanennyi másodosztályú méz (*mel secundum*) maximális árát 24, ugyanennyi föníciai méz (*mel Foenicinum*) maximális árát 8 *denariusban* határozta meg.³⁷ Összehasonlításként: a rendelet szerint ugyanez a mennyiség a legdrágább borokból maximum 30, a legdrágább (első préselésből származó) olívaolajból maximum 40 *denariusba* kerülhetett. A jó minőségű méznek tehát magas volt a piaci ára. Az olcsó föníciai méz feltehetőleg datolyaméz volt.

³⁴ Ulp. D. 6,1,5,1.

³⁵ Inst. 2,1,25,27.

³⁶ Egy paulusi szövegbe (D. 10,4,12,3), melyben arról van szó, hogy valaki más szőlőjéből mustot, olívájából olajat, gyapjújából ruhát készít, minden bizonnyal a kompilátorok szűrték be: „tudva azt, hogy az másé” (*cum sciret haec aliena esse*). Vö. Theo Mayer-Maly: Spezifikation: Leitfälle, Begriffsbildung, Rechtsinstitut, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 73, 1956, 146–147. o.

³⁷ Edict. Diocl. 3,10–12.

Irodalomjegyzék

- Deli Gergely: A specificatio tanáról Gaiusnál, *Pro Futuro*, 3 (2013) 2., 9–22. o. <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2013/2/5505>
 - Frier, Bruce W.: Bees and Lawyers, *The Classical Journal*, 78 (1982–1983) 2., 105–114. o.
 - Hoffmann Zsuzsanna: Columella a méhészetről, *Agrártörténeti Szemle*, 49 (2008) 1–4, 1–12. o.
 - Hoffmann Zsuzsanna: *Mezőgazdasági és agrárviszonyok az ókori Rómában*, Szeged, JATEPress, 2014.
 - Mayer-Maly, Theo: Spezifikation: Leitfälle, Begriffsbildung, Rechtsinstitut, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, 73 (1956), 120–154. o. <https://doi.org/10.7767/zrgra.1956.73.1.120>
 - Plisecka, Anna: Accessio and specificatio reconsidered, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 74 (2006) 1–2., 45–60. o. <https://doi.org/10.1163/157181906776931126>
 - Sáry Pál: A környezet jogi védelme az ókori Rómában, *Iustum Aequum Salutare*, 17 (2021) 1., 125–147. o.
 - Schuster, Mauriz: Mel, *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XV.1 (1931), 364–384. col.
-
-